

ზაზა ცინაძე

საქართველოს საპატრიარქოს ანდრია
პირველწოდებულის
ქართული უნივერსიტეტი,
საქათველო
cinadzeza@yahoo.com

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო

სასამართლო რეფორმირების კუთხით წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღება. ეს გადაწყვეტილება საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებულ იქნა 1919 წლის 17 იანვარს. ამავე დღეს საქართველოს პარლამენტის მიერ დამტკიცდა „დებულება ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოსი“.

აღნიშნული დებულება ორი ნაწილისაგან შედგებოდა. პირველ ნაწილში განსაზღვრული იყო ნაფიც მსაჯულთა საერთო სიის შედგენის წესი და მოთხოვნები, რომლებიც უნდა დაეკმაყოფილებინა ნაფიცი მსაჯულობის კანდიდატებს.

ნაფიც მსაჯულად არჩეული პირები უნდა ყოფილიყვნენ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მოქალაქეები, ორივე სქესის წარმომადგენლები, უნდა სცოდნოდათ ქართული ენა და წერა-კითხვა, ყოფილიყვნენ არანაკლებ 25 წლის და მინიმუმ ერთი წლის მაცხოვრებელი იმ მაზრისა ან ქალაქის, სადაც ნაფიც მსაჯულად აირჩეოდნენ. ნაფიც მსაჯულად არჩევა ხდებოდა შემთხვევითი წესით საერთო სიიდან (მუხლი 1).

ნაფიც მსაჯულად ყოფნა არ შეეძლო პირებს: 1) რომელთა მიმართაც ხორციელდებოდა გამოძიება ან სასამართლოს მიერ ცნობილი იყვნენ დამნაშავედ ქურდობისთვის, მატყუარობისთვის, მევახშეობისთვის, მექრთამეობისთვის და ა.შ.; 2) ვისაც სასამართლოს მიერ სასჯელი ჰქონდა მისჯილი; 3) ვინც სასამართლოს მიერ სამსახურიდან იყო დათხოვნილი; 4) ვინც შეუძლებელ მოვალედ იყო გამოცხადებული; 5) ვინც გაფლანგვის გამო მეთვალყურეობის ქვეშ იმყოფებოდა 6) რომელნიც სასამართლოს მიერ ქმედუუნაროდ იყვნენ ცნობილნი (მუხლი 2).

ნაფიც მსაჯულთა ამოსარჩევად შედგენილი უნდა ყოფილიყო საერთო და მორიგი სია (მუხლი 3). გარდა მე-2 მუხლში აღნიშნული პირებისა ნაფიც მსაჯულთა სიაში არ უნდა ყოფილიყვნენ შეტანილნი შემდეგი პირები: 1) მღვდელ-მსახური და ბერ-მონაზვნები; 2) სასამართლო სისტემაში მომუშავე პირები; 3) პროკურატურის თანამშრომლები; 4) სახელმწიფო ბანკის ხაზინადარი და მოლარე, ფოსტა-ტელეგრაფის განყოფილების უფროსი, რკინიგზისა და ტელეგრაფის სადგურის უფროსი; 5) სამხედრო და საზღვაო უწყებებში მომუშავე პირები, ომის დროს ყველა იმ სახელმწიფო უწყების თანამშრომლები, რომლებიც მათი უფროსის ბრძანებით იქნებოდნენ

განთავისუფლებულნი; 6) საკარანტინო დაწესებულებათა მოხელენი; 7) ოლქის, მაზრის, უბნისა და სოფლის კომისრები და მათი თანამშემნებნი, მილიციის მოხელეები (საქ. დემოკრ. რესპუბლიკის სამართ. აქტების კრებული 1990).

ნაფიც მსაჯულთა საერთო სიას ქალაქებში ადგენდნენ ქალაქის საბჭოები, ხოლო მაზრებში - ერობები. საერთო სიის შედგენა ხდებოდა ყოველწლიურად და მისი შედგენა უნდა ყოფილიყო დასრულებული ყოველი წლის პირველი ივნისისათვის (მუხლი 5).

ზემოთ აღნიშნული სიები უნდა დალაგებულიყო ანბანის მიხედვით. მათში უნდა ყოფილიყო შეტანილი პირის სახელი, მამის სახელი, გვარი, პროფესია, განათლების ცენზი და საცხოვრებელი ადგილი. სიის შედგენის შემდეგ ის უნდა გამოკრულიყო საჯაროდ და ხდებოდა მისი საყოველთაო განხილვა (მუხლი 6). საერთო სია ქვეყნდებოდა ამ სიის შემდგენ დაწესებულებაში და პირებს ჰქონდათ უფლება ორი კვირის განმავლობაში თუ გამორჩენილნი იყვნენ, კანონის შესაბამისად მოეთხოვათ საკუთარი თავის შეტანა სიაში; ასევე, იმ პირებს, რომლებსაც არ ჰქონდათ უფლება აღნიშნულ სიაში ყოფნის, მიემართათ შესაბამისი ორგანოსათვის სიიდან ამოშლის მოთხოვნით (მუხლი 7).

ქალაქისა და ერობის გამგეობა საერთო სიის დამტკიცების შემდეგ ამ სიას უგზავნიდა ადგილობრივი ოლქის სასამართლოს თავმჯდომარეს. ოლქის სასამართლოს თავმჯდომარე სასამართლოს გამწესრიგებელ სხდომაზე გაიტანდა ამ სიას, სადაც ხდებოდა მისი საბოლოო დამტკიცება (მუხლი 8).

ნაფიც მსაჯულთა მორიგ სიაში ყოველწლიურად შეყვანილნი უნდა ყოფილიყვნენ პირები შემდეგი რაოდენობით: 1) თბილისის მაზრისთვის - 1200 პირი; 2) ქუთაისის მაზრისთვის - 1000 პირი; 3) სოხუმის მაზრისთვის - 800 პირი; 4) იმ მაზრებში, სადაც სასამართლო სხდომები ნაფიც მსაჯულთა მონაწილეობით წელიწადში მხოლოდ სამჯერ იმართებოდა, თითო სესიაზე განსაზღვრული იყო 60 პირი; 5) სამ სესიაზე მეტის ჩატარების შემთხვევაში, თითოეულს ესწრებოდა 40 პირი (მუხლი 13).

იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე მაზრაში არ აღმოჩნდებოდა საჭირო რაოდენობით ნაფიცი მსაჯულების კანდიდატები, შესაძლებელი იყო, მათი რიცხვის შევსება მომხდარიყო მეზობელი მაზრებიდან. ნაფიც მსაჯულთა მონაწილეობით ოლქის სასამართლოს სხდომებზე უნდა ყოფილიყო დამატებით 6 პირი რეზერვში. წელიწადში ერთი ადამიანი მხოლოდ ერთხელ შეიძლება, ყოფილიყო ნაფიცი მსაჯულის მოვალეობის შემსრულებელი. გამონაკლისი დაიშვებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ქალაქში ან მაზრაში არ მოიპოვებოდა ნაფიცი მსაჯულთა საკმარისი რაოდენობა (საქ. დემოკრ. რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1990).

სასამართლო სხდომებზე მონაწილეობის მისაღებად ნაფიცი მსაჯულებისათვის გამოყოფილი იყო გადაადგილებისა და გაცდენილი სამსახურის ანაზღაურების ხარჯები. სისხლის სამართლის საქმეების ნაფიცი მსაჯულების მიერ განხილვის დროს ოლქის სასამართლოს სხდომა შედგებოდა მხოლოდ ერთი წევრისგან სამის ნაცვლად.

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს დებულების მეორე ნაწილში შეტანილი მუხლები ადგენდნენ სისხლის სამართლის წარმოების წესდების სათანადო მუხლების შეცვლის წესებს (საქ. დემოკრ. რესპუბლიკის სა-

მართ. აქტების კრებული 1990).

პირველ მუხლის თანახმად, იმ საქმეების გასაჩივრება, რომლებიც ექვემდებარებოდა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს, ხდებოდა მხოლოდ საკასაციო წესით რესპუბლიკის უმაღლეს სასამართლოში. ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოზე ხდებოდა ნაფიცი მსაჯულების დაფიცება.

სასამართლო სხდომებზე თითოეული ნაფიცი მსაჯულის დაფიცება ხდებოდა მისივე აღმსარებლობის სასულიერო პირის მიერ. დებულების მესამე მუხლის მიხედვით, თუ კონკრეტულ ოლქში არ მოიძებნოდა იმ სარწმუნოების სასულიერო პირი, რომლის მიმდევარი იყო რომელიმე ნაფიცი მსაჯული, მას ფიცს ჩამოართმევდა სასამართლოს თავმჯდომარე. პირს, რომელიც ასეთ ფიცს არ გაიზიარებდა, საჯარო აღთქმა ჩამოერთმეოდა.

დანაშაულთა საქმენი და რიგი საკითხებისა, რომელნიც აქამდე სისხლის სამართლის წესდებით ექვემდებარებოდნენ სასამართლო პალატას, გადაეცემოდა სათანადო ოლქის სასამართლოს. შესაბამისად, სასამართლო პალატის პროკურორის უფლება-მოვალეობანი მიენიჭებოდა ოლქის სასამართლოს პროკურორს (მუხლი 4).

სასამართლოს წინასწარ, საქმის მოსამზადებელ განკარგულებათა გაცემის დროს უნდა დაედგინა, ამა თუ იმ საქმის გარემოებებიდან გამომდინარე, ნაფიც მსაჯულთა მონაწილეობით სასამართლო სხდომა დახურული იქნებოდა თუ საჯარო (მუხლი 5).

სასამართლო გამოძიება იმ საქმეებისა, რომელიც ექვემდებარებოდა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს, მიმდინარეობდა სისხლის სამართლის წარმოების წესდების მიხედვით. ნაფიც მსაჯულთა მიერ საქმის განხილვის დროს სასამართლო სხდომაზე უნდა შემოწმებულიყო ყველა შეკრებილი მტკიცებულება, რის შემდეგაც მოსამართლე ეკითხებოდა ნაფიც მსაჯულებს საქმის ყველა გარემოება მათთვის საკმარისად იყო გარკვეული, თუ სჭირდებოდა გამოძიების რაიმეთი შევსება. ნაფიც მსაჯულებს უფლება ჰქონდათ, მოეთხოვათ ნებისმიერი გარემოების სისწორის დასადგენად მტკიცებულებების შევსება. ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილების საკითხს წყვეტდა თავმჯდომარე მხარეების აზრის მოსმენის შემდეგ. ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოზე დაბარებული პირებისათვის სასამართლოს მოთხოვნის ან კანონით დადგენილი მოვალეობის შეუსრულებლობის შემთხვევაში, სასამართლო ცალკე მსჯელობდა სხდომის შემდეგ გამწესრიგებულ სხდომაზე მისთვის სასჯელის დადების შესახებ.

პირის დამნაშავედ ცნობის შემდეგ მის მიმართ აღძრული სამოქალაქო საჩივრის დაკმაყოფილების საკითხს წყვეტდნენ ნაფიცი მსაჯულები თავმჯდომარესთან ერთად. ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოზე დანაშაულებრივი გზით მოპოვებული ნივთ-მტკიცების დაშვებასა და ასევე საქმის წარმოებისათვის განეული ხარჯის თაობაზე გადაწყვეტილებას იღებდა სასამართლო გამწესრიგებულ სხდომაზე (მუხლი 12).

ნაფიც მსაჯულთა მონაწილეობით განსასჯელ სასამართლოზე თავმჯდომარეს უფლება ჰქონდა, თანხა მიეცა მონაწილეთვის, ექსპერტებისა და ყველა იმ პირთათვის, რომლებიც შეიძლება, სასამართლოში ყოფილიყვნენ დაბარებულნი. კანონი ითვალისწინებდა მათთვის სასყიდლის მიცემას (მუხლი 13-14).

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს სხდომას ხსნიდა ის პირი, რომელსაც

უკვე მინდობილი ქონდა ამ პროცესის თავმჯდომარეობა (საქ. დემოკრ. რესპუბლიკის სამართ. აქტების კრებული 1990).

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს დებულების მიღებამ ხელი შეუწყო ამ ინსტიტუტის დამკვიდრებას საქართველოს სასამართლო სისტემაში. ამ სასამართლო რგოლის შემოღება იმდენად მნიშვნელოვანი სიახლე იყო 19181921 წლების საქართველოს დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობის ისტორიაში, რომ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს პირველ პროცესს დიდი გამოხმაურება მოჰყვა მაშინდელ პერიოდულ პრესაში. სწორედ ამიტომ, ჩვენ გადავწყვიტეთ ცალკე ქვეთავად წარმოვადგინოთ ეს მოვლენა.

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს პირველი პროცესი 1920 წლის 8 მარტს გაიმართა. იმის გამო, რომ აღნიშნული სასამართლოს პროექტი ინიცირებული იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ და დამოუკიდებელი საქართველოს სასამართლოს ისტორიაში ნაფიც მსაჯულთა მონაწილეობით სასამართლო პროცესი პირველად იმართებოდა, ეს მოვლენა აქტიურად მოექცა ქართული პრესის ყურადღების ცენტრში. ყველა წამყვანმა გაზეთებმა „საქართველოს რესპუბლიკა“, „საქართველო“, „სახალხო საქმე“, „ერთობა“ საგანგებო რუბრიკა მიუძღვნეს ამ საკითხს. სწორედ, ამ გაზეთებზე დაყრდნობით, დეტალურად შეგვიძლია, აღვადგინოთ დამოუკიდებელი საქართველოს ისტორიაში ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს პირველი სხდომა.

1920 წლის 8 მარტს შუადღის 12 საათზე შეიკრიბა თბილისის სასამართლოს დარბაზში ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, რომელსაც ესწრებოდნენ დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის მოადგილეები ალექსანდრე ლომთათიძე და სვიმონ მდივანი, ასევე დამფუძნებელი კრების წევრები იესე ბარათაშვილი, შალვა ალექსიმესხიშვილი და სხვ.; ასევე სენატორები, სასამართლოს პროკურატურისა და რეგისტრატურის წარმომადგენლები (გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1920 №774).

ნაფიცი მსაჯულები დარბაზში მოგვიანებით გამოცხადდნენ. სულ დაბარებული იყო 33 ნაფიცი მსაჯული, რომელთაგანაც 14 ქალი იყო. მსაჯულების ნაციონალური შემადგენლობა შემდეგნაირი იყო: 25 ქართველი, 5 სომეხი, 3 რუსი. დაბარებულებიდან 19 მოვიდა, ამათგან 13 ქალი, რომელთაგანაც ორმა ვერ მიიღო სასამართლოზე დასწრების უფლება: ერთმა სიყრუის და მეორემ მოუცლევლობის გამო (გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1920 №56).

სასამართლოს სხდომის დაწყებამდე დარბაზში გამოცხადდა სამთავრობო დელეგაცია, რომელშიც შედიოდნენ პრემიერ მინისტრი ნოე ჟორდანი, იუსტიციის მინისტრი რაჟდენ არსენიძე, მისი თანაშემწე გიორგი ჟორდანი და ოლქის სასამართლოს წევრი მ. ორჯონიკიძე.

მ. ორჯონიკიძემ დაიკავა სასამართლოს თავმჯდომარის ადგილი და გახსნა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს პირველი საზეიმო სხდომა. მან სიტყვით მიმართა სასამართლოს დარბაზში შეკრებილ საზოგადოებას და განმარტა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს უფლებამოსვალეობები, ისაუბრა მის მნიშვნელობაზე და აღნიშნა, რომ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო ქართველი ერის სერიოზული მონაპოვარი იყო.

ამის შემდგომ სახელმწიფო ბრალმდებლის (პროკურორის) ადგილი დაიკავა პროკურორის ამხანაგმა, შოთა დადიანმა.

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს სხდომის მდივანმა აუხსნა ნაფიც მსა-

ჯულებს მათი უფლებამოვალეობები და კანონის თანახმად, მათ დაადებინა ფიცი.

სასამართლო დარბაზში შეკრებილებს სიტყვით მიმართა იუსტიციის მინისტრმა რაუდენ არსენიძემ. ის შეეხო ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტის მნიშვნელობას და განაცხადა:

„ამ ინსტიტუტის შემოღება, ხომელიც ჩვენი დიდი ხნის ოცნება იყო, წიღად მხვდა მე, მაგჩამ ამ საქმისათვის ჩემი წინამოხბედი მინისცხები მუშაობდნენ, ნიადაგს ამზადებდნენ და მე დღეს ტეხნიკური აღმსრულებელი გავხდი ამ დიდი ინსტიტუტისა. ამ ინსტიტუტს ახასიათებს ქალთა შუზღუდველი უფლება. ამ საქმეში ქალი არსად არის ისე გათანასწორებული მამაკაცთან, როგორც ჩვენში და ამის არც გვეშინია. პირიქით, იმედი გვაქვს, რომ ჩვენი სასამართლო სასურველ სიმადლეზე იდგება“ [გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1920, №774].

შესავალი სიტყვების დასრულების შემდეგ სასამართლოს სხდომა 20 წუთით შეწყდა. სხდომის განახლების შემდეგ გაირჩა სისხლის სამართლის ორი საქმე, რომლებიც შეეხებოდა ქურდობას. საბრალმდებლო სკამზე სულ 15 ბრალდებული იჯდა. სახელმწიფო ბრალმდებელი იყო საოლქო სასამართლოს ბრალმდებლის ამხანაგი შოთა დადიანი, ხოლო ბრალდებულთა ინტერესებს იცავდა სახაზინო წესით დაქირავებული ნაფიცი ვექილი გიორგი გორდებიანი. ნაფიცმა მსაჯულებმა ბრალდებულები დამნაშავეებად სცნეს, მაგრამ მათ დაუტოვეს სასჯელთა შემსუბუქების უფლება (გაზეთი „საქართველო“, 1920 №53).

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღება დამოუკიდებელი საქართველოს ისტორიაში ერთერთ უდიდეს წარმატებად უნდა შეფასდეს, რადგან აღნიშნული ფაქტი ქართული სასამართლო ხელისუფლების უდიდესი მიღწევაა. ნაფიც მსაჯულთა სასამართლომ შექმნა პრეცედენტი ხალხის მიერ მართლმსაჯულების განხორციელებისა. არასოდეს ისეთი მაღალი არ ყოფილა სასამართლო ხელისუფლებაში ხალხის ჩართულობა, როგორც მაშინ. დღესაც კი 21-ე საუკუნეში ქართულმა სასამართლომ ვერ შეძლო ამ ისტორიული ტრადიციის გათვალისწინება და ვერ ავიდა საჯაროობისა და თავისუფლების მაშინ მიღწეულ ნიშნულამდე.

დამონებაანი:

„საქართველოს დამფუძნებელი კრების სტენოგრაფიული ჩანაწერები“, 1919 წლის 7 ოქტომბერი, გვ. 34

1918 წლის 20 სექტემბრის დებულება რესპუბლიკის დროებითი საგანგებო სასამართლოსი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 19181921, ვ. შარაშენიძის რედაქტორობით, თბ. ივერთა მხარე, 1990, გვ. 6771

1918 წლის 24 სექტემბრის კანონი მომრიგებელ მოსამართლეთა ინსტიტუტისა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 19181921, ვ. შარაშენიძის რედაქტორობით, თბ. ივერთა მხარე, 1990, გვ. 7176

1919 წლის 29 ივლისის საქართველოს სენატის დებულება, საქართველოს

დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშენიძის რედაქტორობით, თბ. ივერთა მხარე, 1990, გვ.295307

გ. გუჯეჯიანის განთავისუფლება, გაზეთი „საქართველო“, 1920, №65, გვ. 4

დეკრეტი სასამართლოს განაჩენის შეცვლის შესახებ შემოსულ თხოვნების განხილვისა, ჟურნალი „კანონთა და მთავრობის განკარგულებათა კრებული“, 1919, №6, გვ. 9

დეკრეტი ტფილისის და სოხუმის დროებითი საგანგებო სასამართლოთა გაუქმებისა, ჟურნალი „კანონთა და მთავრობის განკარგულებათა კრებული“, 1920, №22, გვ. 5

მომრიგებელ მოსამართლეთა არჩევნები, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, №58, გვ. 3

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, გაზეთი „ერთობა“, 1920, №55, გვ. 3

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, გაზეთი „საქართველო“, 1920, №53, გვ. 34

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1920, №774, გვ. 3

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს პირველი სხდომა, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920, №56, გვ. 3

სამართალი აღსრულდა! დამნაშავემ პასუხი აგოს! გაზეთი „საქართველო“, 1920, №64, გვ. 23

სასამართლოს განაჩენი, გაზეთი „საქართველო რესპუბლიკა“, 1918, №128, გვ. 4

საქართველოს 1919 წლის 17 იანვრის კანონი ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღებისა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშენიძის რედაქტორობით, თბ. ივერთა მხარე, 1990, გვ. 207215

საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, ვ. შარაშენიძის რედაქტორობით, თბ. ივერთა მხარე, 1990, გვ. 471-472

საქართველოს კანონმდებლობისათვის, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, №37, გვ. 2

• საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1837, აღწერა 1, საქმე 26, ფურც. 8-10

• საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1837, აღწერა 1, საქმე 1127, ფურც. 7-13

• საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1837, აღწერა 1, საქმე 1241, ფურც. 2-3

• საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1837, აღწერა 1, საქმე 331, ფურც. 1-7

საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1837, აღწერა 1, საქმე 21, ფურც. 20-21

საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1837, აღწერა 1, საქმე 5, ფურც. 2–19

სტოლერმანის საქმე, გაზეთი „საქართველო“, 1920, №50, გვ. 4

სტოლერმანის საქმე, გაზეთი „საქართველო“, 1920, №49, გვ. 3

ქართული იურიდიული საზოგადოება, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, №94, გვ. 3

შმაგაილოვის საქმე, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, №23, გვ. 34

ძეგვის ხიდის აფეთქების საქმე, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, №124, გვ. 34

ძეგვის ხიდის აფეთქების საქმე, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, №127, გვ. 3

ძეგვის ხიდის აფეთქების საქმე, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, №128, გვ. 4

ძეგვის ხიდის აფეთქების საქმე, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, №123, გვ. 3

ძეგვის ხიდის ამფეთქებელთა შუამდგომლობა, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919, №39, გვ. 2

Устав гражданского судопроизводства, Сводъ законовъ Российской Империи, Подъ редакциею И. Д. МордухаиБолтовского, С.-Петербургъ, Деятель, 1914, Т. XVI, стр. 255-256

Устав уголовного судопроизводства, Сводъ законовъ Российской Империи, Подъ редакциею И. Д. МордухаиБолтовского, С.-Петербургъ, Деятель, 1914, Т. XVI, стр. 502-503

ბენდიანიშვილი ალ., საქართველოს პირველი რესპუბლიკა (1918-1921წწ.), თბ. მემათიანე, 2001, 366 გვ.

ბენდიანიშვილი ალ., ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921წწ, თბ. მეცნიერება, 1980, 275 გვ.

ვადაჭკორია შ., ქართული სოციალ-დემოკრატია 1917-1921 წლებში, თბ. მეცნიერება, 2001, 496 გვ.

კუპატაძე ბ., საქართველოს ხელისუფლების ისტორია, თბ. უნივერსალი, 2009, 149 გვ.

მაცაბერიძე მ., საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის პოლიტიკური კონცეფცია, თბ. 1997, 488 გვ.

მაცაბერიძე მ., საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება დამფუძნებელი კრების მიერ, საქართველოს დამფუძნებელი კრება პარლამენტარიზმის გამოცდილება, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია, თბ. პოლიტ.კვლევების ინსტიტუტი და თსუ, 2011, 27 გვ.

პაპაშვილი თ., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სასამართლო

სისტემა-ძირითადი სამართლებრივი ასპექტები, I ეროვნული კონფერენცია საკონსტიტუციო სამართალში, თბ. დავით ბატონიშვილის სამართლის ინსტიტუტი და აღმოსავლეთ ევროპის სასწავლო უნივერსიტეტი, 2013, 94-108 გვ.

პაპუაშვილი გ., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია 90 წლის გადასახედიდან, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გამოცემა, ბათუმი, 2011, 132 გვ.

საქართველოს ისტორია XIX-XX საუკუნე, თბ. პალიტრა, 2012, ტ.4. 512 გვ.

საქართველოს ისტორია XX საუკუნე, თბ. არტანუჯი, 2003, 272 გვ.

საქართველოს უზენაესი სასამართლო, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, წარმოშობისა და განვითარების მოკლე ისტორია, თბ. 2002, 52 გვ.

სურგულაძე ა., სურგულაძე პ., საქართველოს ისტორია, თბ. თსუ, საქართველოს ახალგაზრდა ისტორიკოსთა ასოციაცია, 1991, 461 გვ.

ფუტკარაძე ი., სასამართლო ხელისუფლება 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციის მიხედვით, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი, ბათუმი, 2011, 200 გვ.

ქანთარია ბ., გზა სამართლებრივი სახელმწიფოსაკენ, თბ., სამართალი, 2002, 380 გვ.

ცნობილაძე პ., საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი, ტ.1, თბ., 2009, 264 გვ.

წიქარიშვილი კ., ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, თბ., 2007, 94 გვ.

ჭანტურია ნ., ეროვნული საბჭო და მისი ბრძოლა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენისა და განმტკიცებისათვის, თბ. უნივერსალი, 2006, 182 გვ.

ჯავახიშვილი ნ., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ბონები (1919-1921წწ.), თბ., 1998, 64 გვ.

ჯავახიშვილი პ., საკონსტიტუციო კონტროლის ელემენტები საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციაში, I ეროვნული კონფერენცია საკონსტიტუციო სამართალში, თბ. დავით ბატონიშვილის სამართლის ინსტიტუტი და აღმოსავლეთ ევროპის სასწავლო უნივერსიტეტი, 2013, 113-127 გვ.

ჯინჯოლავა ზ., საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო სამართალი, თბ., თ.ს.უ., 1997, 43 გვ.